

ПРОФ. ДР ДАНИЛО Ж. МАРКОВИЋ
РЕДОВНИ ЧЛАН СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ ОБРАЗОВАЊА
ИНОСТРАНИ ЧЛАН РУСКЕ АКАДЕМИЈЕ ОБРАЗОВАЊА

КОМПЕТЕНЦИЈА И ИНВЕНТИВНОСТ

– ОСНОВНЕ ПАРАДИГМЕ ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА
У НАСТУПАЈУЋЕМ ДРУШТВУ ЗНАЊА¹

АПСТРАКТ. Образовање је основни ресурс развоја савременог друштва. За његово испољавање од посебног је значаја развој високог образовања. За остваривање тог његовог значаја неопходно је да знања која се њиме стичу обезбеђују компетентност и инвентивност у професионалном образовању. У раду аутор у контексту оваквог приступа промишља проблеме и садржај високог образовања у савременом друштву које све више добија карактеристике информацијског друштва у глобалним размерама.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: глобализација, информатизација, високо образовање, компетенција, иновација.

¹ Рад је примљен 31. марта 2013, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 1. јула 2013.

1. ПОСТИНДУСТРИЈСКО ДРУШТВО, СВЕТ РАДА И ОБРАЗОВАЊЕ

Високо образовање представља најзначајнији фактор развоја у савременом друштву. Оно је то постало захваљујући разноврсним и сложеним друштвеним променама у прошлом (двадесетом) веку, а нарочито у његовој другој половини. Од тада знање постаје све више основни развојни ресурс, у тој мери да се крајем XX века све више указује на чињеницу да у развоју човечанства настаје цивилизација знања. Настанак ове цивилизације означен је настанком информацијског друштва које настаје еволутивним развојем индустријског и постиндустријског друштва, тј. на одређени начин „мутирањем” постиндустријског друштва у информацијско друштво. У теорији постиндустријског друштва главни фактор друштвеног развоја чине научно-техничке и друге информације (Еляков, 2003). По тој теорији еволутивни развој друштва, с обзиром на техничке промене можемо сагледавати у виду три таласа. Први је повезан са аграрном културом, други са индустријом и трећи са информацијом (Павокин, 2006). Информацијска револуција представља непрекидан процес стварања и распрострањавања нових информационих технологија за високу продуктивност производње, рационалну организацију и ефективно коришћење информација, омогућује прелаз од постиндустријског у информацијско друштво (Еляков, 2001). Захваљујући овоме човечанство је остварило видан напредак у стварању глобалног „мегадруштва” стварањем јединственог информационог пространства. Значајну улогу у стварању овог пространства има развој савремених компјутерских технологија које представљају технолошки фундамент на коме се заснива и функционише информацијско друштво.

Промене у садржају и карактеру рада у постиндустријском друштву истовремено се одвијају и у информацијском друштву, захтевају одређене промене у образовању, али су и саме условљене (и одређене) и променама у образовању, посебно у високом образовању². У овом смислу постоји међусобна повезаност промена информационо-комуникационих технологија у свету рада и моделима образовања. У том погледу треба стално имати

² Опширније о променама у садржају и карактеру рада видети у књизи аутора Социологија рада, 8. издање, Београд, 1999, стр. 276–282.

на уму добар развој информационе технологије (информационо-комуникационих система) који захтева не само савладавање и овладавање информацијама већ и овладавање оруђима сазнавања. Релативно брзо застаривање стеченог знања (у школи и ван школе) указује на потребу да човек у току свог живота учи да би био успешан у свету рада, друштвено-политичком и културном животу. Савремена и будућа реалност су променљиве. За прилагођавање овако променљивој реалности, потребно је да човек непрекидно учи, усавшава се и овладава средствима сазнавања. Наиме, брзе промене у савременом друштву доносе нове технологије и производе нове послове и задатке за чије вршење је потребно усвајање нових знања и радна инвентивност. Свет рада је одређен, али и условљен све доминантнијом улогом технологије. Технологија није дар са неба. То је друштвени процес људске креативности и инвентивности. То је инвестиција која је генератор који обухвата и користи расположиве ресурсе (Милачић, 2006). Управо зато процес учења у оваквим условима треба посматрати као димензију интегративног модела организационог понашања (Симић, 2005). Човек ствара индустрију на основу индустрије знања, али претпоставка за стварање индустрије знања јесте развој индустрије учења као нове комплементарне индустрије. Оваква два блока представљају контуре нове идеологије градитељства као основе одрживог развоја (Милачић, 2006). Таквим приступом, поглед на компанију као на систем знања, фокусира своју пажњу не на потврђене ресурсе које предузеће мора користити, већ на услуге које су произведене од стране ресурса предузећа. У том контексту указује се и на категорију интелектуалног капитала. То је капитал који представља науку и умеће екстраховања максималне вредности ресурса којим се располаже и начина њиховог гајења и развијања. За стварање неке вредности поседовање ресурса није довољно само по себи. Прецизније, интелектуални капитал се одређује као поседовање примењеног искуства, технологије, односа са клијентима и професионалних вештина које пружа конкурентску предност на тржишту.

Анализа промена које су поједини од ових процеса, и у њиховом прожимајућем јединству, изазвали у свим сферама друштвеног живота, указује да човечанство у свом развоју показује све више динамичан карактер, који тражи нов социолошки приступ у проучавању његовог развоја, примерен (и прилагођен) променама до којих доводи тај развој, што доводи и до повећаног интересовања за проучавање образовања (Глигоријевић и др., 2006,

стр. 25–72). Образовање поред других наука, а пре свега социологија образовања па и економике образовања, постају предмет проучавања и *виџуелистичке социологије* која образовање проучава (разматра) као опредељујући фактор остваривања индивидуалне и друштвене субјективности човека и формирања животне снаге и узајамног дејства са животним пространством (Глигоријевић, 2006). Али, у условима када се смена идеја, знања и технологија одвија великом брзином, брже од смене једног људског покољења, обичним традиционалним образовањем није могуће научити човека за цео живот, потребно је изградити нов систем образовања. Управо зато савремено образовање – образовање информацијског друштва (у перспективи друштва знања) разликује се од образовања не само у преиндустријском већ и у индустријском друштву. Живот човека у условима глобализације и информатизације поставља пред њим нове потребе, и сходно томе нове задатке које треба решавати системом образовања (Кременћ, 2006). Међутим то образовање се одвија не само у условима интернационализације већ и глобализације образовања (Марковић, 2007, стр. 7–38). У схватању као и у интерпретацији основних полазишта савременог образовања информацијског друштва, и за информацијско друштво, треба поћи, и полази се, од основних карактеристика информацијског друштва (Костелъ, 2000). У контексту ових, и оваквих разматрања о значају знања (и образовања) за развој друштва знања, које на неки начин стреми успостављању цивилизације знања, сматрамо да основне парадигме развоја високог образовања треба да буду компетентност и иновативност. Ове парадигме су све присутније, али са доста упита и неслагања о њиховом садржају и могућностима остваривања, посебно ако се расправе воде око развоја високог образовања. Управо зато потребно је критички промислити и појаснити њихов садржај и значај.

2. КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА КОМПЕТЕНТНОГ ПРИСТУПА

О компетенцији, прецизније, о концептуализацији компетентног приступа у оквиру општег и професионалног образовања постоји више схватања. У свим тим различитим приступима, компетентност одражава основне аспекте процеса модернизације. У

том смислу одређене компетенције садрже следеће поставке: компетентни приступ даје одговоре на питања производне сфере, појављује се као обнова садржине образовања и одговор на мењајућу социјално-економску делатност и као уопштавање услова способности човека за ефикасно деловање. Компетентност представља радикално средство модернизације, стварајући могућност преноса способности, у којима је та компетентност у почетку настала. Најзад, компетентност се одређује као спремност укључивања у одређену делатност или као атрибут припреме за будућу професионалну делатност.

Међутим, постоји низ проблема у високом образовању који формално не угрожавају суштину и структуру компетентног приступа али утичу на могућност његове примене. Међу њима су: нерешено питање државних стандарда: његова концепција, модели и могућности његовог садржаја у условима појединих држава; проблеми квалификација наставника и њихове адекватне припреме за компетентан приступ и проблеми противуречности различитих идеја и представа битних у савременом образовању. Међутим, у разматрање компетентног приступа, без обзира на специфичност представа и интерпетације, треба укључити и нов културолошко-образовни контекст појединих држава, који садржи: јединство и опредељеност образовног система, формирање тржишта рада повезаног са њеним тржиштем образовања услуга; *верификацијивнос* и изборност образовних програма, *разрас*тање конкуренције и комерцијалног фактора делатности образовних система; промене функције државе у образовању: од тоталитарне контроле и планирања – к општој правној регулативи *настаја*ћих образовних односа и перспективе интеграције националног образовања у међународни систем поделе рада. У ствари, феномен компетентног приступа све више добија јасна обележја. С једне стране, очигледно је, да се савремена економика све више оријентише на кадрове, на које указује њихово образовање у високим школама. Управо зато припрема за компетентан приступ постаје све више основни принцип модернизације високог професионалног образовања (Черноусов, 2010, стр. 45). Остваривање овог принципа треба да допринесе ефективном остваривању социјалне функције радне активности која доприноси интегралном остваривању социјалне реалности: *техносфери*, економији и политици (Сосунова, 2010, стр. 99).

На исти начин треба схватити и указивање на став да је компетентан приступ потребан толико, колико савремено образовање

захтева суштинске реформе. Али у овом погледу недостају нове и осавремене старе педагошке идеје и концепције. Ова противуречност постала је главно питање сложеног разматрања компетентног приступа још 2002. године. Тада је формулисан савремени модел компетентног приступа како са становишта разматрања тада постојећих идеја и схватања тако и са становишта актуализације алтернативних приступа унутрашњих противречности проблема. Притом је указано на неколико значајних елемената компетентног приступа. Постојећим генетичким преображајима савремених представа компетентног приступа сматрају се идеје општег и личног развоја формулисаних у контексту психолошко-педагошких концепција развијајућег лично оријентисаног образовања. У тој повезаности компетенције се разматрају као метапредметно образовање, интегришући се као традиционално знање и интелектуалне, комукативне, креативне, методички светско сазнајне заједно са њиховим умећима. У овој логици компетентни приступ представља својеврсно противљење многопредметном, „предметном феудализму” и истовремено практичну оријентисаност верзија, непотребно размножавање уставовљавања личности – оријентисаног образовања (Давидов, 2010, стр. 11–12).

3. КОМПЕТЕНЦИЈА И КОМПЕТЕНТНОСТ

Категоријална база компетентног приступа непосредно је повезана са идејом универзалног, целосног процеса општеобразовног процеса. У том процесу компетенције пружају виши ниво умећа и навика, а садржај образовања одређен је: знањем, умећем, експериментом стваралачке делатности и искуством вредносног односа. Уз све то, компетенција мора бити одговорна и у корелацији са духовном компетенцијом и опште културном делатношћу. Али, исто тако унутар компетентног приступа постоје два основна појма: компетенција и компетентност. *Компетенција* садржи свеукупност међусобно повезаних квалитета личности, задатих по односу према опредељеном кругу предмета и процеса. *Компетентност* изражава понашање човека у вези са одговарајућом компетенцијом, укључујући и његов лични однос према њој и предмету делатности. У овом контексту појављује се и појам „образовна компетенција”. Он означава свеукупност осмишљених оријентација, знањем, умећем, навикама и искуством делат-

ности човека у односу ка опредељењу према кругу објективно реалних делатности, неопходних за потврђивање личности и социјално значајној продуктивној делатности. Овако дефинисане образовне компетенције диференцирају се по нивоима на: кључне, општепредметне и предметне.

Постоје тешкоће у појмовном одређивању компетенција. Међутим, кључне компетенције и њихов систем одређују најраспрострањенији стандарди који представљају вредносно осмишљене, општекултурне, информацитивно-комуникативне, социјално-радне компетенције личног усавршавања. У ствари, реално глобализирајући свет захтева превазилажење нејасног – национално-културног, социјално-политичког контекста разраде стандарда и реализације у њену компетентност приступа. Следствено овим промишљањима о проблемима и питањима појмовног одређивања компетенције, може се прихватити закључак да главном садржином компетентног приступа остаје образовна компонента и да његова компетентност представља свеукупност многих таквих компетентности, а сваки од њих представља по себи један од аспеката будуће професионалне делатности (Ибидет, стр. 13–17).

Међутим, сагледавањем проблема дефинисања и садржаја компетентности долази се до закључка да је неопходно наставити разматрања, посебно разматрања различитих контекста у инфраструктурама и пракси компетентности као и да је потребан одређен биланс заинтересованости друштва у држави, њених образовних институција и запослених, истовремено указујући и на потребе за одређеним услугама. Разуме се да ова промишљања морају уважавати социјално-економску и политичку реалност појединих држава.

4. ИНОВАТИВНОСТ И ВИСОКО ОБРАЗОВАЊЕ

Иновативност као парадигма високог образовања у уској је вези са парадигмом компетентности. У мери у којој је знање постајало основни развојни фактор, иновационо образовање је добијало све значајније место у високом образовању, а високо образовање је постајало „локомотива” развоја друштва (Хуначов, 2010, стр. 14–33). Развој друштва све више је конципиран на интелектуалном капиталу, а не на новчаном и физичком богатству. То је концепт развоја који претпоставља веровање у појединца чије је ис-

пољаване знања, а не (само) снага мишића, његова основна вредност. У контексту оваквог концепта развоја знања, образовање и култура добијају висок статус у друштву и постају основна претпоставка развоја личности у оваквом приступу образовања за иновативност у друштву. Ради се, у ствари, о образовању за информацијско друштво (Марковић, 2005, стр. 35–42) и то образовање се не може промишљати не само изван контекста глобализације образовања (Марковић, 2007, стр. 7–38), већ и изван контекста сазнања до којих је дошла, и долази, савремена наука о образовању (Кувакин, 2007), и указивања на два аспекта образовања који се манифестују и у високом образовању које се заснива и на парадигмама компетентности и инвентивности.

Један аспект се исказује тиме што образовање човека представља развој његовог унутрашњег интелектуалног света и његових личних особина. Али, развој човека представља и развој његових способности да се искористе нагомилана искуства у датој сфери рада. Овакав приступ информацијском образовању у „друштву знања” или „учећем друштву” указује на потребу да образовање у већој мери буде предмет интересовања науке, најмање са два аспекта. Прво – са становишта међусобне повезаности промена у садржају и карактеру рада на промене у садржају и облицима образовања и обратно – утицаја промена у садржају и облицима образовања на промене у садржају и карактеру рада³. Друго – са становишта у принципу остварене глобализације средстава масовних комуникација и формираног међународног система производње, преношења и коришћења информација. Глобалну структуру организовања савремене (модерне) цивилизације чине мамутске везе међународних организација, мултинационалних и невладиних организација, које се могу сматрати глобалном резервом *џацџијној* знања као комбинација знања на основу праксе, умећа и индивидуалног капацитета за пружање *инџиуџивној* облика новим стварима. *Ексџицијно* знање за елемент има *џацџијно* знање, улази у зоне *еџисџемолоџије* и лингвистике претварајући се у информације, боље речено у поруке (Милачић,

³ Опширније о овоме видети радове аутора: Промене у карактеру рада и квалификационом моделу учесника у радном процесу изазване научно-техничким прогресом, Ниш, зборник радова „Кадрови и техничко-технолошки развој, 1973, стр. 77–86; Савремене промене у садржају рада и високо образовање, Београд, „Универзитет данас”, 1–2, 1983, стр. 94–99. и Образовање и друштвени развој, Београд, Зборник радова „Друштво и школа”, 1990. стр. 45–62.

2006, стр. 227). У ствари, информацијско образовање треба да пружи знање потребно за живот у глобализирајућем друштву. То образовање је неопходна претпоставка даљег развоја информацијског друштва које је у сталном развоју (Застурский, 2001). Међутим, треба имати у виду да се прожимајући процеси глобализације и информатизације друштва који проузрокују и условљавају „друштво знања” – „учеће друштво” – одвијају у капиталистичким друштвеним односима чију основу чини приватна својина са тржишном економијом и профитном мотивацијом, чиме је у основи одређена и основна карактеристика савремене индустријске и постиндустријске цивилизације. Зато се може поставити, и поставља се, питање, да ли у таквим друштвеним условима, иако се привређивање заснива на знању а фаза у његовом развоју назива – knowledge capitalism, да ли образовање доприноси развоју личности на начин да се образовање посебно, и пре свега, високо може заснивати на парадигмама компетентности и иновативности?

Оквир за нуђење одговора на ово питање пружају *промишљања* и закључци о савременој цивилизацији, коју прожима и одређујуће и на њена обележја утиче неолиберални капитализам⁴, по којима она не може да се шири (НИН/Нанси, 2009, стр. 57) зато што у њој постоје лимитирајући чиниоци развијања хуманистичког потенцијала појединаца (и друштва) развојем њихове личности које се испољава и кроз њихову стваралачку иноваторску и компетентну делатност (Ракић, 1994, стр. 11). Наиме, у тој цивилизацији од ефикасности и максимализације профита створена је, и ствара се, апсолутна вредност и мит (Коковић, 2000, стр. 294), без довољног и потребног уважавања интелектуалне могућности човека, потребне за развој његове личности као претпоставке његових компетентних приступа у креирању и остваривању његовог компетентног деловања на промене у развоју друштва.

⁴ Опширније о овоме видети у књизи аутора Глобалистика и криза глобалне економије, Београд, Графипроф, 2010, стр. 167–194.

5. КОМПЕТЕНТНОСТ НАСТАВНИКА У ВИСОКОМ ОБРАЗОВАЊУ

Компетентност и инвентивност као парадигме високог образовања у условима глобализације и информатизације друштва чине претпоставку прогресивног друштвеног развоја. Због значаја које имају њихово остваривање не може се препустити само деловању (регулисању) тржишних закона. У овом смислу је и указивање на чињеницу да из ситуације у којој живимо можемо да научимо више лекција – једна од њих је да не можемо искључиво зависити од тржишта. Држава, посебно уколико слови као социјална, треба да има и да постигне одређену улогу у остваривању циљева друштвеног развоја, за што је потребан добар комплементаран однос тржишта и државе (Сен, 2009, стр. 65). Негативне последице одсуства државне регулативе одражавају се не само на привредни животу већ и на остале области друштвеног живота које се збирно означавају као друштвене делатности (образовање, наука, култура, здравство) поготову ако се у ове делатности уносе, без вођења рачуна о њиховим специфичностима, начела тржишне конкуренције, тј. тржишног финансирања. У таквим условима профитерска похлепа и похлепа за профитом најчешће потискују задовољавање потребе за интелектуалним стваралаштвом, развијањем компетенције и иноваторством. У овом контексту треба разматрати и промишљати и улогу државе у регулисању образовног система, па и високошколског образовања.

Међутим, иако је потребна државна регулатива високог образовања да би се оно заснивало на парадигмама компетентности и иноваторства, то није довољно за такво његово осмишљавање. Потребно је да се остваре још два битна услова. Прво – потребно је да су наставници у високим школама компетентни за тако осмишљено високо образовање, а што се постиже њиховим образовањем припремљеним за предавачку и научноистраживачку делатност и да њихова професионална делатност обухвата обе ове делатности исказујући њихову склоност не само за предавачку делатност већ и научноистраживачки рад (тј. према инвентивности (Марковић, 1978, стр. 271–277). У ствари, овако парадигматично замишљено и осмишљено високо образовање захтева и промене у друштвеном статусу наставника, засноване на јасним и квалитетним условима за стицање тог статуса и њихову моралну одговорност за предавачку и научноистраживачку делат-

ност. Уз све то постоји не само потреба већ и нужност комплексне верификације квалитета високог образовања како би се спречила његова виртуелизација и компромитација као значајног фактора друштвеног развоја.

-
- ЛИТЕРАТУРА Глигориев, С. М. и други (2006). *Социологија – основу модернизације социолошког знања*. Москва: Гордарики.
- Глигориев, С.М. (Ред.) (2006). *Словарь виталиског социологи*. Москва: Гордарики.
- Глобалистичка и криза глобалне економије* (2010). Београд: Графипроф.
- Давидов, Ф. Д. – ои. (Ред.) (2010). *Компетентнији приступ к образовању професионалног личносног развитке государственных служащих*. Москва: издателство РАГС.
- Еляков, А.Д. (2001). *Савременая информационе общество*. Москва: Висшее образование в Роски, 4/2001.
- Еляков, А.Д. (2003). *Современая информационная революция*. Москва: „Социологические исследования”, бр. 10/2003.
- Застурский, Я.Н. (2001). *Информационе общество*. Москва.
- Коковић, Д. (2000): *Социолошја образовања*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду.
- Костель, М. (2000). *Информационе знања, економика, общество*. Култура: Москва.
- Кремень, В.Г. (2006). *Корественое образование: требования XXI века*. Москва: Известия Россископ Академии образования, 4/2006.
- Кувакин, В.А. (2007). *Савременая наука и образование*. Москва: „Мир образования – образование в мире“, 2/2007.
- Марковић, Д. (1978). *Значај научно-истраживачкој рада наставника високих школа за осавремењавање високој образовања*. Нови Сад: „Универзитет данас”.
- Марковић, Д. (1996). *Сиваралаштво као услов иривредној развоја*. Београд.
- Марковић, Д. (1998). „Друштвене промене и друштвени статус универзитетских наставника”. Зборник радова „Од лицеја до савременог универзитета и универзитета будућности”. Крагујевац.
- Марковић, Д. (2005). „Информацијско друштво и образовање”. Зборник радова „Технологија, информатика, образовање”. Београд: Институт за педагошка истраживања (Београд); Центар за развој и примену науке, технологије и информатике (Нови Сад).

- Марковић, Д. (2007). „Глобализација образовања”. Годишњак Српске академије образовања за 2006. Београд: Српска академија образовања.
- Милачић, В. Р. (2006). *Индустрија знања - нова матрирала одрживої развоја*. Нови Сад: Ф. Т. П. издаваштво.
- Нанси, Ж.-Л. (2009). „О неспособности запада да се шири као цивилизација”. У: НИН, 3063/2009. Београд.
- Павокин, Е. П. (2006). *Информација как научна категорија*. Москва: „Социологические исследования”, 11/2006.
- Ракић, Љ. (1994). „Наука о будућности”. Београд: „Ревизија рада”, бр. 263.
- Сен, А. (2009). „Савез државе и тржишта”. Београд: НИН, 3034/2009.
- Симић, М. (2005). Процес учења као димензија модела интегративног понашања, Ниш, Економске теме; 5/2005, Економски факултет Универзитета у Нишу.
- Сосунова, И.А. (2010). Качество образования и социолная реалносств, Воронеж, збор. Трудов „Формирование профессиональной компетентности специалистов в системе непрерывного образования“.
- Хуначов, Р.Д. (2010). Иноватика в российском высшем образовании: проблемы и перспективы, Москва – Ростов Ж.Д: Социально – гуманитарные знания.
- Черноусов, М.В. (2010). Компетентност надход как основа модернизацији россипского висшего профессионального образования, Воронеж, збор. Трудов „Формирование профессионалност, коннеменикациони специалистов в системе непрерывног образования”.

DANILO Ž. MARKOVIĆ

MEMBER OF THE SERBIAN ACADEMY OF EDUCATION

CORRESPONDING MEMBER OF THE RUSSIAN ACADEMY OF EDUCATION

SUMMARY

COMPETENCE AND CREATIVITY

Education is an essential resource for the development of modern society. For its expression, the development of higher education is of particular importance. For the realization of its importance, it is necessary to know that it provides competence and innovations in professional education. The author in the context of this approach considers the problems and content of higher education in contemporary society, that increasingly takes characteristics of information society on a global scale.

KEY WORDS: globalization, information technology, higher education, competence, innovation.